

NÁNAY ISTVÁN

CÉDULÁK

Nyár. Átmeneti évszak: már és még nincs szezon. Nem kell, nemis lehet rendszeresen színházba járni. Furcsa állapot. Jó, hogy ki lehet kapcsolódni, jó, hogy szabadok az esték. Ugyanakkor időnként hiányérzetem is támad a nyári barangolások közben. Még szerencse, hogy akármerre járunk, minden külföldi városban, ahol megfordulunk, előbb-utóbb színházhoz keveredünk. Van, amelyik úgy be van deszkázva, mintha már soha többé nem nyitna ki, s valószínűleg ez is az igazság; van, ahol már a következő évad műsorát hirdetik (a francia-svájci kisváros, Biel/Bienne egyik oldalával a várfalhoz, a másikkal a tűztoronyhoz támaszkodó színháza például olyan programot kínál, mint a mi háromtagozatos vidéki színházaink: opera, operett, musical, klasszikusok, modernek, stúdióelőadások); van helység, amelynek színháza valóságos ékszerdoboz, s van, amelynek jellegtelen vagy málladozó falú épületét alig lehet észrevenni.

A legszebb színházat ezen a nyáron az itáliai Volterrában láttam: a lány toszkán tájból magányosan emelkedik ki az a hegycsúcs, amelyre az etruszkok egyikjelentős városukat emelték. E település emlékeivel lépten-nyomon találkozhat az ember, ha a vaskos falakkal körülvett városka szűk utcácskáiban vagy a gyönyörű román kori dóm környékén, vagy a két városházával és számos középkori palotával szegélyezett főtéren sétálgat. S e hegy keleti lejtőjénél egy római szín-ház található. A hegyoldalba simuló, csaknem teljesen ép nézőtérrel pazar kilátás nyílik a tájra, a szkené oszlopai, impozáns, emeletes épülete alig sérült, a színház mögött fürdő romjai látszanak. De az egész halott, hiányzik belőle az ember, a produkció.

Próba Kisvárdán. Váromok tövében, egy fákkal körülvett, sportpályának használt tisztáson erdélyi színészek készülnek Békés Pál *New-Budájának* bemutatójára. Farönkön ülünk, szemben velünk nagy sátor, ez a játéktér egyik fele, a másik a hátunk mögött: egy emelvényen Kosuth és Pulszky jelenetei játszódnak. A néző - feltéve, hogy a szúnyogok meg-megújuló támadásaitól egyáltalán nyugton tud ülni - foroghat ide-oda, ahogy a jelenetek váltogatják egymást.

Lassan alakul az előadás. Élvezetes, ahogy a máskor gyakran harsány eszközökkel élő és ható Czintos József visszafogottan, halkán sugall elképesztő erőt és erkölcsi szilárdságot az indián szerepében. Roppant tanulságos, ahogy Hunyadi László a volt belügyminiszter, Madarász László összetett figurájával küszködik. Már meg-van az indulatos, a percnként megbántottan fel-csattanó Madarász, de még keresgéli a cinizmus mögé bújó, fájalmát és kétségbeesését titkító

ember ábrázolására alkalmas eszközöket. Jó látni, ahogy Hatházy András, Kardos Róbert, Bogdán Zsolt, Diószegi Imola és Molnár Júlia kezdi kibontani a fiatalok között alakuló szerelmi viszonyokat. Jó, hogy a próba rövid üresjáratát kihasználva Lohinszky Loránndal válthatok néhány szót. S pihentető szellemi felüdülést jelent a kemping büféjében hajnalig tartó beszélgetés a színészekkel, Horváth Z. Gergely rendezővel, a stábbal. Ritka pillanatok ezek, amikor elfelejtődik, ki a színész, és ki a kritikus.

Szentendre, Duna-parti Művelődési Ház. Hosszúkás udvar, egyik oldalán néhány soros néző-tér, a másikon, a ház előtt a játéktér. Második éve játszik itt egy alkalmi társulás, amely magát Regényeseknek nevezi, utalva tavalyi bemutatójuk, Rostand darabjának címére. A résztvevők csak-nem mindegyike a miskolci színházban dolgozik, mondhatni, ugyanazon baráti társaság tagja. Ez érződik előadásukon is. Idén Marivaux *Két nő közt* címen ismert darabjából készítették a maguk ízlése szerinti vidám bohóságot. Verziójuk címe: *A lovag*; a címszereplő természetesen férfiruhába bújít nő, akit Bíró Krisztina játszik. Mellette Horváth Zsuzsa, Horváth Lajos Ottó, ifj. Mucsi Sándor, Quintus Konrád, Góczán Judit s a rendező, Honti György lépett fel. Akárcsak a tavalyi Regényeseknél, itt is maivá igazították a kosztü-

Quintus Konrád (Trivelin) és Bíró Krisztina (Lovag) a Marivaux-előadásban (Koncz Zsuzsa felvétele)

mös darabot; a figurák, a helyzetek maradtak, a ruhák, a nyelvezet változott.

Vállaltan eklektikus színházat csinálnak, amelyet szakmailag ki lehet kezdeni (mit nem lehet?), de a legtöbb kritikus ellenérvet leszereli az a játékoság, lendület és ötletesség, amely az előadás egészéből sugárzik. Az a módszer, amelyet munka közben követnek, könnyen tévútra vihetné őket, de ügyesen egyensúlyoznak a stílusjáték buktatói között. Aki „autentikus” Marivaux-t vár tőlük, az csalódik, aki viszont élvezi a pimaszságot mint művészi attitűdöt, aki szereti az önfelédit játékot, amely mögül felsejlik egy csöppnyi tragédia is, az jól érezheti magát.

S aki ebben az egyre dráguló világban nehezen engedheti meg magának a színházba járást, bizvást menjen ki a Duna-partra, mert az előadás - a szponzorok jóvoltából - ingyenes. Legalábbis ebben az évben az volt. Talán jövőre is az lesz. (S persze előadás is lesz!)

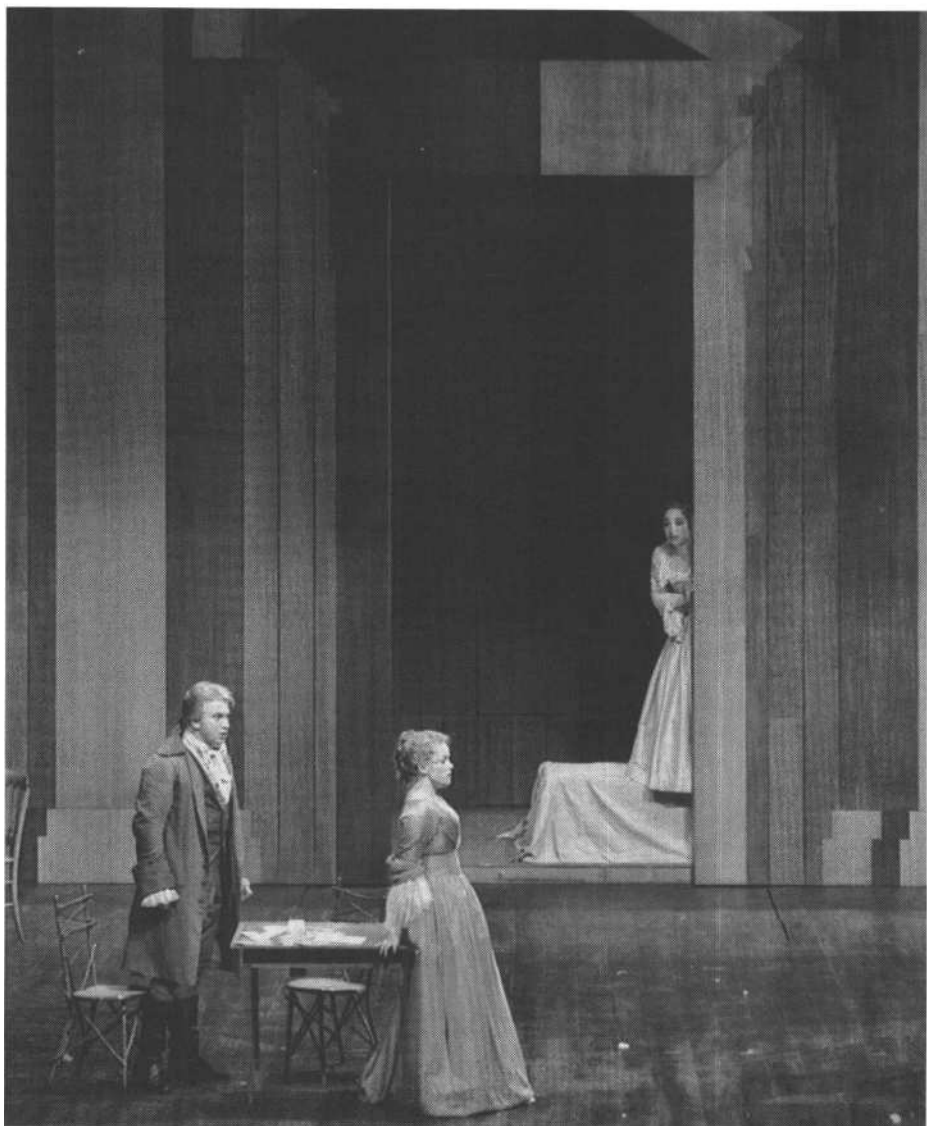
Megint próbán, ezúttal Kőszegen. Merő Béla Beaumarchais vígjátékát, a *Figaró* házasságát rendezi. Főpróba mint előadás két nappal a bemutató előtt. Csak néhányan ülnek a nézőtéren, csepereg az eső, nehezen lendül játékba a társulat. A fel-felerősödő szél belekap a fehér túllfüggönyökbe, amelyek a díszletet alkotják, s amelyekbe ilyenkor a szereplők belegabalyodnak. Gáspár Tibor vagy fergeteges tempóban mondja tirádáit, vagy meg-megakadva keresi a szavakat, a mondatokat. Ez bizonytalanná teszi a produkció ritmusát, megzavarja a partnereket, de ezek a pillanatok alig vehetők észre, mert győz a darab, és győznek a színészek.





Gáspár Tibor (Figaro), Molnár Piroska (Marcellina) és Spilák Klára (Susanne) a kőszegi elő-adásban (Illovszky Béla felvétele)

Forgách András új fordítása remekül mondható, szellemes, nagy része van abban, hogy a darab nem tűnik porosnak. Sőt a bohóságok mögött mindig érezni a kapcsolatok törekenységéből adódó komorabb színeket is. Remekül komédiázik Molnár Piroska, Hollósi Frigyes, Gázsó György. Haas Vander Péter elegáns és kimért Almoviva gróf, de a tartás mögül állandóan kitör a természetes, nyers és zabolázhatatlan emberi indulat, ettől dinamikus váltások, szerepjátszás jellemzik alakítását. Kolti Helga Grófnéja nem csupán cicázik Chérubinnal, hanem valóban megszedíti a fiatal fiú szerelmi fellobbanása. Ami azért is hihető, mert az apródot végre férfi játssza, a Marosvásárhelyen frissen végzett Váta Loránd. A mostanában ritkán színpadra lépő Spilák Klára Susanne-ját is megperzseli Chérubin heves szerelmi rohama, azaz az érzelmek teljes zűrzavara rajzolódik ki az előadásban. Akkor még nem tudtam, hogy két-három hét múlva ismét találkozom a darabbal.



Felfedeztem egy remek tévécsatornát, a franciánemet érdekeltségű Artét, amely tudomásom szerint nálunk sajnos nem fogható. Minta nevéből is következik, „elit”-adó, színházi előadásokat, hangversenyeket, művészfilmeket, igényes riport- és dokumentumfilmeket, képzőművészeti műsorokat közvetít. Őt egymást követő estén a következő programokat nézhettem meg: élő közvetítésben a Salzburgi Ünnepi Játékok megnyitó ünnepségét, illetve ugyanonnan Mozart Figaróját, Bayreuthból a Ring első két darabjának közvetítését felvételről, valamint egyik hajdani kedvencemet, a Szerelmem, Hiroshima című Duras-Resnais-filmet.

Tehát a Figaro, amelyre az előbb utaltam. Luc Bondy, a híres és hírhedt francia rendező munkája, Nicolaus Harnoncourt dirigálása, remek nemzetközi szereplőgárda. Furcsa díslet. A színpad nagy terében egyetlen karosszék áll, amely körül az első felvonás bűjőcskajelenetei során egy fából készült óriási paravánt lehet hol bezárni, hol teljesen kinyitni, s ezáltal a teret a zenedramaturgiának megfelelően szűkíteni vagy tágítani. A második felvonásban mintha egy holland enteriőr- és tájképfestők stílusában fogott kép elevenedne meg, a színek, a fények artistzi-

Dmitri Hvorosztovszky (Gróf), Solveig Kringelborn (Grófné) és Dorothea Röschmann (Susanna)

kusak, a tér kitűnően bejátszható. A harmadik felvonásban megint üres a tér, ami lehetőséget ad az éjszakai jelenetek bravúros színészi megjelenítésére.

Akárcsak Kőszegen, Bondynál is rendkívül árnyaltan vannak kibontva a szereplők közötti kapcsolatok, ezúttal is valódi erotikus viszony alakul ki Susanna, a Grófné és Chérubin között, azzal a plusz rafinériával, hogy az apródot természetesen nő (s kicsoda színésznő!) játssza. Ebben az előadásban is ellentétes indulatok és viselkedésmódok jellemzik a két férfi főszereplőt. Színházat láttam, igazi színházat, olyan operajátást, amelyhez hasonló az ötvenes évek magyar előadásairól él emlékeimben. (Megszépítő múlt!)

Jubileumi évadját kezdte meg a Salzburgi Ünnepi Játékok, ez alkalomból több mint háromórás gálaműsor nyitotta meg az eseménysorozatot. A dóm előtti színpadon filmfelvételek, fotók és dokumentumok segítségével megelevenedett a múlt: megszólalt Reinhardt, a játékok életre hívója, régmúlt előadások részletei villantak fel, Reinhardt ma élő munkatársai, színészei idézték fel a mester alakját s hajdani emlékeiket, s persze a leghíresebb osztrák színészek és énekesek tolmácsolásában hangzottak el azoknak a drámáknak és operáknak a részletei, amelyek rendszeres műsordarabjai voltak s maradtak az ünnepi játékoknak. Még a képernyőn keresztül is lenyűgöző volt, ahogy Willy Quadflieg Faust nagymonológját elmondta. (Székely Györggyel beszélgetve tudtam meg, hogy a színész annak a Csongornak a címszereplője volt, amelyet Németh Antal 1942-ben Berlinben rendezett.)

A legizgalmasabb azonban az volt, amikor a *Don Giovanniból*, illetve a *Jedermannból* készült filmösszeállítást vetítették le. Mindkét mű állandó repertoárdarabja a Játékoknak, s most számos előadásukból vett részleteket vágtak össze. A részletek önmagukban is hallatlanul érdekesek voltak, hiszen minden epizód más rendezői szemléletről, a színháztörténet más-más stílusáról adott benyomásnyi képet. A *Jedermann*-film készítői egy további ötlettel is elkápráztattak: a darabnak azt a pillanatát, amikor a Halál megragadja Akárkit, vagy tucatnyi előadásból vágták össze, s Akárki szerepében Moissitól Brandaue- rig az osztrák és német színészet olyan nagyságait lehetett látni, akiknek többségét csak névről ismertem. Parányi színháztörténet részese lehettem.

Ilyenkor, nyáron próbálok „ledolgozni” olvasási restanciámat. Többek között féltucatnyi erdélyi szakkönyv várt rám, volt, amit nagy élvezettel ol-



Ferruccio Furlanetto (*Don Giovanni*) és Lella Cuberli (*Donna Anna*) az *idei Don Giovanniban*

vasgattam, de volt, amin csak nagy önfegyelemmel tudtam átrágni magamat. (Benyomásaimról egy másik cikkben számolok be.)

Ezúttal egy reprezentatívnak szánt albumról szeretnék írni, amely - mint lapunk 11. oldalán is olvasható - a Prágai Quadriennale egyik szekciójában ezüstérmét nyert. Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet kiadásában megjelent PQ '95 című kötet a magyar „színpadképirók” (azaz a díszlet, jelmez és bábtervezők) munkásságát összefoglaló, katalógusszerű

munka, amely valóban tetszetős, első ránézésre elegánsnak, impozánsnak is mondható. Koltai Tamás bevezető tanulmánya az 1991-95 közötti színházi tendenciákat igyekszik számba venni, az ezt követő részben annak a tizennégy művésznek az anyaga található, aki a PQ magyar kiállításán szerepelt, majd a továbbiakban hatvankilenc tervező, négy pályakezdő és tizenöt főiskolás bemutatása következik. A kötetet bibliográfia, név- és tárgymutató egészíti ki.

Ha azonban böngészni kezdjük a katalógust, számos bosszantó következtetésre, sajtóhírbára, figyelmetlenségből adódó elírásra bukkanunk. A szerkesztői előszóba meg tudjuk, hogy a katalógus az 1980-95 közötti időszakot hivatott

SUMMARY

átfogni, de akkor a bevezető tanulmány miért csak az utolsó öt év történéseiről szól? A szerkesztők eredetileg teljességre szerettek volna törekedni, ám a kötetbe végül csak azoknak az anyaga került be, akik az intézet felhívására jelentkeztek. Meglepő szerkesztői elv! A kirajzolódó összkép tehát igencsak viszonylagos. A szerkesztők újdonságként tüntetik fel, hogy válogatott bibliográfiát közölnek, amely 1983, vagyis a legutóbbi Scenographia Hungarica megjelenése után keletkezett cikkeket tünteti fel. Ehhez képest a címek a hetvenes évek legelejétől datálódnak! Bevallom, engem külön bosszant, hogy a kettőszáznyolcvanöt cím közül mindössze tizenhárom idéznek a Színházról, holott a vizsgált időszakban több mint hetven, kifejezetten a scenográfiával foglalkozó írás jelent meg a lapban. A művészek életrajzában is, a képaláírásokban is meglehetősen sok a sajtóhiba, s az avatlan olvasónak is feltűnik, ha a képek és az aláírások száma vagy a képek és az aláírások sorrendje nem stimmel. Márpedig ez igencsak gyakran előfordul (például Khehl Csörsznel, Fehér Miklósnál, É. Kiss Piroskánál, Szegő Györgynél). A tárgymutató egyértelműen intézmények listája, a névmutató használatához pedig külön eligazítás kell, mert ebben a formájában csak találgatni lehet, hogy a nevek melletti számok vajon mire utalhatnak.

Ez a kötet - hiába kapott díjat - méltó párja a Magyar Színházművészeti Lexikonnak.

Már itthon, a szezon küszöbén. Felolvasószínház a Kamrában. Emlékek idéződnek fel: a hatvanas években a Kossuth Klubban állandó nézője-hallgatója voltam azoknak az esteknek, amelyeken a Nagyvilágban már megjelent, de színpadi nyilvánosságot nem kapott (és még hosszú időn át a tiltott vagy jobb esetben a túrt kategóriába sorolt) darabokat olvastak fel. Így hallottam például Ionesco és Beckett számos művét. Igen, hallottam és láttam, mert a színészek úgy interpretálták a szöveget, hogy az meglevenedett a nézők egyszemélyes belső színpadán.

Aztán újraéledt a felolvasószínház, amikor dramaturgok és a zalaegerszegi színház jóvoltából létrejött az új magyar drámák műhelye, a Nyílt Fórum, amelynek egyik vívmánya a még nem játszott, de bemutatásra érdemes drámák propagálása. Ennek volt egyik eszköze a Radnóti Színházban tartott felolvasószínház. Amikor a színházak már kevésbé ódkodtak a fiatal szerzők darabjaitól, s egyre több új magyar dráma talált meg bemutatkozási lehetőségét, illetve amikor (átmenetileg?) megcsappant a friss drámák száma, a Radnóti színházi felolvasószínpad megszüntette előadásait.

S most megint feléledt a régi forma? Fel, de alighanem csak egyszeri alkalomra: Márton László sokat és sok helyen méltatott drámatrilógiáját egyetlen délután-este három rendező irányításával válogatott színészcsapat olvasta fel. A délután háromtól este fél tizenegyig tartó, kisebb szünetekkel megszakított előadásfolyam különleges élménnyel ajándékozta meg a kitaró nézőket, akik kivételes írói teljesítmény részesei lehettek. A nagyratörő, *Az állhatatlan* és A törött *nádszál* Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem uralkodásának öt évét (1593-98) öleli föl, de e fél évtizedben történtek magukba sűrítik mindazt, ami a magyar történelem gyászos eseményeinek hosszú sorát jellemzi: viszálykodás, árny, erkölcstelenség, jogtiprás, manipuláció, gyilkolás, árulás és vér... Márton nem modelldrámát írt, hanem formailag (verselés), tartalmilag és stílusban a shakespeare-i drámaformát fel-élesztésére tett kísérletet. A trilógia erőssége a rendkívüli nyelvi gazdagság, az egyszerre archaizáló és mai jelleg. E drámák igazán nyelvi közegükben élnek, színpadi szituációik viszonylag szegényesebbek. Bár középpontjukban tulajdonképpen csak két-három-négy ember kapcsolata áll, a háttérben ott nyüzsgönek a kor történelmi alakjai, szám szerint rengetegen, akiknek alig van egyénített szerepük, s ennél fogva helyzetük.

A felolvasás megerősítette abbéli véleményemet, hogy e mű adekvát előadásformája a hangjáték, mint ahogy ezt a Csizmadia Tibor rendezte rádiójáték is igazolja. De az is nyilvánvaló, ami már *A nagyratörő* kolozsvári bemutatójakor kitesztelt, hogy a trilógiát nem lehet szomorújátéknak játszani, hiszen alaphangja a tragikus ironia. Erre a felolvasószínpadi bemutatók rendezői közül leginkább Hegedűs D. Géza és Csizmadia Tibor érzett rá, így a trilógia első és harmadik része volt a legélvezetesebb, a középső, amelyet Szikora János rendezett, kissé túl komolyra sikerült.

Nem kedvelem túlzottan, amikor írók, költők maguk interpretálják műveiket, ugyanis a legritkább esetben képesek előadóként is remekelni, de Márton esetében nem először tapasztalom, hogy műveiből valami nagyon lényegeset tud megjeleníteni: azt a játékos groteskséget, ironikus látásmódot, ami csaknem minden alkotásában fellelhető. Persze profik között a beszéde modoros, a jelenléte civil, mégis részvétele most is, de a *Lepkék a kalapon* legutóbbi előadásában is distanciát, elidegenítést hordozott, s ez sajátos fénytörésbe helyezte drámái előadását. (A második részben ő sem tudta érvényesíteni egyéniségét, s talán ez is közrejátszott abban, hogy *Az állhatatlan* lett a legkonvencionálisabb megközelítésű produkció.)

Ezzel a bemutatásra reménytelenül váró, de mégiscsak elhangzott trilógiával megkezdődött a szezon.

In his editorial, István Szabó, head of the theatre department of the Ministry of Culture, demonstrates the urgency and the advantages of a new theatrical structure, the so-called "company of public utility".

Echoes of summer world theatre events are captured in the following sequel of accounts. First, Adrienne Darvai Nagy sums up international theatre tendencies as reflected in *The World of Theatre 1992-1994*, a biennial publication of the International Theatre Institute. Two of our contributors, József Bógel and István Sándor L. present their personal views of this year's Prague Quadriennale, the regularly recurring great parade of world scenography; editor Tamás Koltai gives his impressions of this year's Avignon, Salzburg and Bayreuth Festivals, while György Viola publishes his interview with Alfred Kirchner, director of the Bayreuth *Ring*. Polish critic Jerzy Jarzebski writes on the II. International Gombrowicz Festival held in Radom, Poland, and finally Katalin Kürtösi introduces a theatrical encounter in Montreal, Canada.

Mari Töröcsik, internationally renowned star of Hungarian stage and screen just celebrated her sixtieth birthday; László Bérczes talked to the actress on this occasion.

One of the Budapest summer theatre events, an adaptation of Franz Kafka's *The Starvation Artist* is reviewed by István Tasnádi, while István Nánay presents five new books by Hungarian authors living in Transylvania (Rumania) on the past history and present achievements of Hungarian theatre in this region.

Géza Fodor's series of theatre research continues this time with German philosopher and professor Hans-Georg Gadamer's essay based on his speech commemorating the 175th anniversary of the Mannheim National Theatre.

After some absence Gábor Szigethy resumes his theatrical recollections with another episode of the life of Éva Ruttkai, one of our most brilliant actresses of the recent past.

Finally in a sequence of short notes István Nánay recalls some of his summer stage impressions abroad and at home as well as some experiences he gathered before the television screen and from new theatrical publications.

Bernd Uhlig: Cseresznyéskert
Az idei Salzburgi ünnepi Játékok kiemelkedő eseménye volt Csehov Cseresznyéskertjének bemutatója, amelyet Peter Stein rendezett. A képen Dörte Lysewski (Varja) és Dorothee Hartinger (Anyja).